

je ideja, ki se v praktičnem življenju mora prilagoditi razmeram. Ni občevaljavne formulacije zanj, treba je ideal diferencirati, da bo konkretno prijemljiv. Za osnovno šolo, za meščansko in srednjo šolo pride v drugačni obliki v poštev kot pri delovanju v ljudski visoki šoli in izobraževanju odraslih. In še drugače pri mladinskem skrbstvu in vzgoji zanemarjene mladine. Kmetskega človeka ne moremo oblikovati tako kakor meščana, proletarca, ki ga tare boj za obstanek, moremo le s težavo pripraviti do duhovnega življenja; prikrojiti mu moramo izobrazbene dobrine posebej.

Dalje je pri nas treba zavestne kulturne politike. Marsikaj pride samo od sebe, a temeljne stvari moramo obdržati v svojih rokah in jih ustvarjati s trudopolnim dejanjem. Vedeti moramo, kake naloge ima šolstvo v celoti, kake imajo posamezni šolski tipi, kake ostalo prosvetno delo, na deželi, v mestu, pri mladini, pri odrastlem. Nato šele moremo zahtevati pomoči države in zakonske zaščite.

Dalje nam manjka v veliki meri moderne orientacije. Vprašanja slovenske izobrazbe niso rokodelska stvar in še manj jih smemo prepustiti diletantizmu ali pa zastareli pedagoški ideologiji. Tu gre za duhovne vrednote, ki morajo biti utemeljene in izražati potrebe časa. Elita, ki se poteguje za duhovnost našega življenja, mora biti v stiku z najmodernejšimi duhovnimi težnjami izven slovenske zemlje. Važen element mora pri tem biti znanost, zlasti moderna duhovoda in moderna kulturna pedagogika.

Potrebna nam je zlasti zgodovina slovenskega duhovnega življenja. Gre danes še za desiderat, a ga bo treba v kratkem realizirati. Naša znanost mora najprej urediti ene zadeve, ki so nam svojske, specifično slovenske in jih drugi ne bodo rešili. Rešiti jih moramo sami, stvari pa, s katerimi se lahko ukvarjajo drugi, prepustimo drugim.

Tudi izobrazbo naših učiteljev in vzgojiteljev bo treba preurediti, zlasti še izobrazbo osnovnošolskega učiteljstva. Več kot očitno je, da naša učiteljska nimajo prave znanstvene podlage: rabijo moderne mladinskopsihološke in kulturno-filozofske orientacije.

Tudi kritika javnega in kulturnega življenja, dalje tudi žurnalistika ni vsekdar na višku, ter bo treba pregrupacije in preorientacije v duhovnem pogledu.

Takih in podobnih vprašanj je še dosti, naš namen ni spuščati se vanje ter navajati podrobnosti. Pred očmi moramo imeti osnovno črto, in to je dovolj. Naše mladinsko gibanje gre za tem ciljem. Kakor se na eni strani skuša izogniti romantiki ter hoče ostati v zvezi z življenjem, poklicem, realnimi političnimi činitelji in gospodarskimi momentii, tako si hoče na drugi strani zagotoviti pot navzgor v kraljestvo duha in trajnih vrednot. Z močnim instinktom išče novega življenja in virov novega življenja; če se mu posreči najti to življenje, bo tudi vprašanje slovenske izobrazbe v glavnem rešeno.

Keramična šola Fr. Kralja, vaza

Katoliški prerod in francosko slovstvo

Dr. L. Sušnik

Da se je v zadnjih par desetletjih duševni obraz Francije zelo spremenil, kdo bi tajil? Kdo bi si še tiščal oči pred dognano resnico, da veje v francoskem slovstvu nov duh, duh, ki je nasproten onemu v prejšnjih dveh stoletjih? Svež, topel, jak veter je to, ki preganja sive, dušeče oblake z obzorja. Že pred vojno so zapihljale slične sapice, v tistem strahovitem viharju se je ozračje močno razgibalo in razčistilo: zasijali so zopet in se vsuli v celih pramenih žarki novega soluca. Prišla je nova pomlad in pripravlja se poletje... Gola »veda« ni več malik!

Ni to nič slučajnega: ne glede na že prej začeto splošno pripravljanje preobrata v človeški duševnosti, ki iz svoje zagate ni vedela naprej v znanosti in v umetnosti, je še vsaka težka, dolgotrajna vojna povzročila povratek k vernosti, nov val religioznosti (naj spomnim razen svetovne le na tridesetletno vojno ali na dobo napoleonskih vojska) in ž njimi porast verske literature (mistika, romantika). Katoliškim Francozom je dala zadnja težka stiska posebej priliko, da so s svojo vrlo miselnostjo in s svojimi žrtvami dokazali, da niso manjvredni državljani. To je dvignilo njihov ponos in njihovo samozavest, pa tudi njihovo delavnost na vseh poljih, zlasti na literarnem. Danes je na Francoskem protiklerikalna nota v slovstvu ponehala, najmarkantnejši predstavniki katoliške knjige uživajo časti Francoske akademije in verski moment v novi literaturi je zelo upoštevan. Skratka: katolicizem je izšel iz vojne ojačen in je sedaj tudi v filozofskem in nacionalnem oziru v boju za vodstvo elite.

Med vrsto prikazov francoskega slovstva v zadnjih 50 letih je izšel tako že tudi priročnik katoliškega

slovstva: *Manuel illustré de la Littérature Catholique en France de 1870 à nos jours* par l'Abbé Henri Bremond et Georges Goyau, de l'Académie française, Pierre Billaud, Geoffroy de Grandmaison, Paul Lesourd, Jean Morienval, Jean Nesmy, Charles Oseppa, Alfred Poizat, Armand Praviel (»Editions Spes«, 17, Rue Soufflot, Paris (Ve), 1925. 8°, CXVI + 254 str.). Ta knjiga nam daje priliko, da se ob njej nekoliko orientiramo o tozadavnem stanju v Franciji in se obenem malo zamislimo v problem katoliškega slovstva sploh.

Delo ima dolg uvod, ki ga je napisal Henri Bremond, znani avtor širokozasnovane »Histoire littéraire du sentiment religieux en France, depuis le XVIIe siècle jus qu'à nos jours«, in zaključno besedo o celoti katoliške obnove izpod peresa slavnega kritika Georgea Goyaua. Dočim ta zaključek lepo povzame bistvene poteze vsega pojava, je uvod veliko preobširen in sega iz vneme do katoliške stvari daleč preko pravega okvira, ker ima H. Bremond uprte oči še od svoje velike Zgodovine na ves kompleks verskega čuvstva in zgodovine Cerkve v knjištvu. On bi rad, da bi ta »katalog« upošteval predvsem večje število škofov in pridigarjev. Dalje naj bi priložnik podal seznam življenjepisov svetnikov in zaslužnih vernikov, ki jih je nekaj stotin v zadnjih 50 letih in ki jih sam navaja za zgled cele strani. Sem bi spadalo po njegovem tudi bogato nabožno slovstvo — od msgra. Gaya do Elizabete Lescur —, za kar pa manjkajo še skoraj vsa preddela, posebej še renesansa mistike zadnjih 25 let in seznam zadevnih izdajateljev. Potrebna bi bila potem zgodovina katoliških vseučilišč, akademij, enciklopedij, verskih redov, verskih listov in slednjic katoliških založništev.

Zdi se pa, da pisatelja pri tej želji ni vodilo samo širše načelno stališče, ampak tudi priložnost, da razgrne pred nami za vsa ta področja silno obilico gradiva iz svojih predalov; hotel je, kot pove sam v preživahnem, a vendar bogoslovno-učenjaškem samogovoru, navdušiti čim več novih delavcev ter jim pokazati s svojimi podatki pot na vse strani.

Popolna principierna svoboda je bila puščena tudi specialistom, ki so napisali poglavja o noveli, romanu, liriki, dramatik, kritiki, zgodovini, filozofiji, časnikarstvu in govorništvu. Zasnova zbornika gre očitno daleč preko običajnih mej leposlovne književnosti. Tudi ta okvir je za naše pojme še preširok, ker posega na čisto znanost in politiko, dasi je resnica, da se francoski pisatelji čisto res izredno mnogostransko udejstvujejo tudi na teh in drugih poljih. Knjiga je pač hotela prikazati sodobno katoliško gibanje sploh, saj nosi v mnogih ozirih propagandni značaj, je torej že v temelju opustila znanstveno brezbarvnost. Tudi je lahko namen in program, ki je za sedaj celo umesten in potreben.

Težje se je strinjati z razporeditvijo snovi. Vpraša se, ali je prav, da stojijo na prvem mestu novelisti. Še bolj čudno je, da niso strinjani z romanopisci v eno poglavje pripovednikov. Če že radi ločimo liriko od drame ali pripovedništva, je pa delitev pisateljev povesti ali romanov tu gotovo odveč. Posledica je večidel raztrganost oseb na več poglavij in ponavljanje istih imen. Koliko je romanopiscev, ki bi ne

bili pisali tudi novel itd.? Ker so imeli pisci tudi sicer popolnoma svobodno roko v vseh vidikih, je zasnova posameznih orisov prav tako kakor tudi izpeljava kaj neenaka. Ta raznovrstnost, ta pestrost mogoče pozivlja snov, celoti je pa v škodo; razloži se le tako, da so uredniki imeli namen podati le nekak skrajšan očrt gradiva in pokazati tostvarne vire (s. 253). Na enotno sliko, organsko izdelano, v sebi završeno bo treba še počakati. Za to nalogo pa je seveda takšno preddelo potrebno.

Iz obseženih podatkov je razvidno, da sedaj najbolj cvete katoliška pripovedna proza. To so znana imena, kot Paul Bourget, René Bazin, Henry Bordeaux, Louis Bertrand, Ernest Psichari, Emile Baumann, Léon Bloy, Jean Nesmy, Armand Praviel, François, Mauriac, Louis Hémon, Robert Vallery-Radot, Pierre l'Érmitte, Collette Yver, Jean Balde itd., poleg njih nešteto drugih. Katoliški pesniki ne tvorijo posebne šole v literarnoestetskem zmislu, temveč sledi vsak svojemu umetniškemu pojmovanju. Najbolj sloveči so Francis Jammes, Paul Claudel, Louis La Cardonnel, Louis Mercier, Charles Péguy, Charles Guérin, André Lafon, Achille Paysant, Maurice Brillant, Loys Labèque in toliko drugih, ki so ustvarili nekakšno mistično realnost v poeziji. Na odru se prav tako kaže izrazito versko prizadevanje z moderniziranimi sredstvi. Kako zelo se razlikuje še Henri de Bornier od Paula Claudela ali razne biblijske drame od de la Tournasseovega »Vrai mystère de la Passion« (po Arnouldu Grébanu) ali od onega, ki ga je sestavil msgr. Jouin! Pobožniki krščanskega gledališča so zlasti Henri Ghéon, Bretonec La Bayon, Alfred Poizat, Paul Haeel, René des Granges, Jacques Debout, Henri Brochet, Pierre Dumaine (prim. še *Almanach catholique français*, Paris, 1927, str. 275 ss.). Med kritiki se odlikujejo François Veuillot, J. Calvet, Jean Morienval, Victor Giraud, Henri Bremond, Maurice Brillant, José Vincent, Henri Massis, André Thérive, Fortunat Strowski i. dr. Nič manj številni, a še bolj važni so katoliški filozofi, sociologi, publicisti itd. (Maurice Blondel, msgr. d'Hulst, J. Maritain, Georges Valois, Joseph Agoroges itd.).

Pričuječe delo je tedaj več kot smotra pisateljev katoliškega naziranja, je ogledalo katoliškega kulturnega udejstvovanja, sploh pregled vodilnih zastopnikov te miselnosti v vseh krogih. Zato imponira po številnosti in mnogovrstnosti mož katoliškega prepričanja in hoče brez dvoma s tem vplivati na javnost. Zato stremi za tem, da zabeleži kar moči veliko imen — že radi obzirnosti —, pri čemer seveda primanjkuje prostora za izčrpnjšo označbo važnejših.

Še eno hibó ima knjiga, ki jo je označila tudi kritika (gl. *La Croix*, 21. marca 1926, Jean Guiraud), to namreč, da v stremljenju po popolnosti našteva in obravnava razne literature, ki jih je pač težko šteti kot take med izrazito katoliške pisatelje, tako Baudelaireja, Verlainea, M. de Montherlanta, A. Silvestrea, M. Bouchorja, Haraucourtja, Rostanda, H. Lavedana itd., ki so mogoče s kakim spisom pokazali versko noto, sicer pa po večjem delu svojih spisov niso ravno katoliški. Kakor se pri splošnem okviru (»litteratura«) knjiga ne bi smela radi mož, ki delujejo razen na leposlovnem tudi na znanstvenem ali publi-

cističnem polju, oziroma na obmejnih pasovih, ozirati kar na vsa ta področja, tako bi bilo treba postaviti tudi glede pojma »katoliški« določnejše merilo.

Razvidno je potemtakem, da se organizatorji dela niso postavili na ekskluzivno stališče, temveč so odprli vrata na stečaj vsem, ki so pokazali le nekaj dobre volje. To ima z gotovega stališča upravičen zmisel kot priznanje, bodrilo in vabilo, ali kdor ne bo hotel ostati na pol pota, temveč želel napisati resnično sin'ezo katoliške francoske literature, bo moral postaviti točne kriterije v obeh ozirih in obdelati gradivo bodisi induktivnogenetično, bodisi deduktivnosistematično.

S prvega vidika bi bilo treba upoštevati zlasti sledeče: Večinoma vidijo Francozi vzor katoliške literature v 17. stoletju (nekako od 1650—1750), torej v dobi klasikov in velikih škofov govornikov in moralistov. A ne vsi. Pisec poglavja o liriki, Pierre Billand, ki postavi tudi sicer najbolj ozke meje za označbo »katoliški«, pravi (str. 55), da so ti klasiki kljub njihovi veri, kljub njihovi teologiji pogani, ker rabijo kot navdih in nakit vsi tisto mitološko navlako, ki se je začela z renesanso in vlekla tja do romantike, katera je zopet navezala na krščanski srednji vek. Misel ni napačna, kajti res je vprašanje, v koliko je bila ta doba v svojih odličnih predstavnikih pri vsem zunanjem blešku res prožeta pravega verskega duha in čutenja. Če bi bilo vse tako katoliško, bi ne bila prišla tista težka duhovna in politična reakcija kot jo predstavlja 18. vek s svojo filozofijo in revolucijo.

Romantika je imela zmisel za estetske, čustvene strani krščanstva, a ni doumela njegovega jedra, njegovih dolžnosti. Zato je ostala pri površju in ni mogla prinesiti prave verske prenovitve. Razvoj vodi v 19. stoletju preko realizma navzdol v naturalizem in od tod zopet navzgor v simbolizem ali novoromantiko, ko so bistrejši duhovi spoznali, da ta pot ne pelje več dalje. Sledile so ob prelomu v 20. stoletju številne spreobrnitve kritičnih predhodnikov verske obnove v življenju in slovstvu, na kar je prišla mlada generacija, ki hoče biti zavedno, odločno, aktivno katoliška.

Splošna kriza družbe materialističnega nazora je rodila tedaj odpor v filozofiji, v umetnosti, v politiki, k čemur je mnogo pripomogel nov stik z ostalim svetom in njega naziranje, in nastopili so početniki obnove kot Melchior de Vogüé in Maurice Barrès; pokazali so, da se Cerkev v veliko drugih deželah krepko udejstvuje in da je francoska tradicija katoliška ter da še živi v notranjosti posameznikov in družbe (Huysmans, Brunetière, Jammes, Claudel, Bourget, Péguy itd.). Mlajši rod, ki ga je še bolj učvrstilo in očistilo trpljenje v vojni, je prešel iz zagovarjanja vere k resnični vernosti, k pobožnosti, k apostolski gorečnosti. Tako najde mesto v lep-slovju prepesnjena molitev (od očenaša preko rožnega venca do maše), liturgija sploh, katehizem, sveto pismo, Kristus, apostoli, svetniki, legende, čudeži itd., neredko nastopa meditacija, askeza, mistika i v poeziji. Kot bistven znak se pokaže živa, preprosta vera, življenje po naukih Krista in Cerkve, občestvo svetnikov. Pri izbiri snovi so priljubljeni sveti teksti, krščanska morala igra odločilno vlogo pri posamez-

niku in krščanske socialne dolžnosti v družbi. Ideal je živa apologija v slovstvu in pótem slovstva (prim. Armand Praviel, *Du romantisme à la prière*, Paris, 1927, odnosno *La Croix*, 7. marca 1927).

Poleg časovnega je igral pri obnovi verske note v literaturi veliko vlogo krajevni moment. Pariško velemesto je ubijalo višji polet. Novi sokovi, novi vidiki, sveže moči so prišle iz pokrajin. Čim so se ob zablodah naturalizma zavedle globokega prepada v miselnosti, so mu postavile nasproti drug ideal. Ravno obmejne pokrajine: Alzacija in Lorena z Barrèsom, Bazinom, Bertrandom, Savojska z Bordeaux-jem, Provansa z Mistralom, tem res bogonadarjenim, preprosto in globokovernim pesnikom, pa z Maurrasom, ki je, čeprav neveren, mnogo slavil Cerkev. Armandom Pravielom in José Vincentom, Bretanja z Le Gofficom, Le Bayonom — da o Belgiji ne govorim — so najbolj radikalno in energično zastavile svoje sile, da postavijo slovstvo zopet na pravo podlago. Ti regionalisti so odkrili skrite rezerve pesništva in pokazali na korenine njega stalne rasti. Zato se slovstvo zopet približa duši ljudstva, postane tudi v slogu dostikrat bolj preprosto, primitivno, a po občutju bolj narodno.

Danes se tudi med književniki v Franciji jasno vidita dva tabora: desnica in levica. Tu narod, tam človeštvo, tu vera, tam nevera. Seveda pa jih je mnogo v sredi, več ali manj neopredeljenih. A tudi kar je desničarsko, ni vse katoliško (n. pr. skupina okoli »Action Française«). Če hočemo tedaj premeriti katoliško slovstvo le s trenutnega, oziroma sistematičnega gledišča, ne smemo šteti sem kar povprek vsega, kar je na zunaj v desnem taboru. Temveč napraviti bi bilo treba analizo pisateljev in njih del po večji ali manjši gradaciji v njih katolištvu. Pri tem pride kajpada zelo v poštev značaj posameznikov in naroda.

Francozi imajo nekatere lastnosti bolj razvite kot drugi narodi. Samozavest, slavohlepnost, duhovitost, živahnost, strastnost, nestalnost. Drži se jih, kot trdijo nekateri, galikanizem, modernizem i. sl. Vsak hoče biti originalen, napraviti vtis. Moda ima zanj velik pomen. Besede »nazadnjak« ga je strah. Zato se tudi izobraženstvo in še bolj napolizobraženstvo tako dolgo ni moglo otresti predsodkov do krščanstva, ki so ga imeli poldrugsto let diskreditirali. Zabavljanje proti Cerkvi, smešenje vere je bilo postalo moderno. Zato še danes mnogi razumejo krščanstvo, vero, nekoliko na svoj način, brez čuta za dogme, brez čuta za moralno dostojanstvo ali celo poslanstvo.

Na drugi strani je mnogim prirojena neka teatraličnost, nihanje iz ekstrema v ekstrem. Tako lahko padajo iz domačega pesimizma v bučno upornost ali v skrušenost. In slednjič leži v bistvu literarnega udejstvovanja samega, da stremi za senzacijami, če hoče imeti vidnejši uspeh. Iz vsega tega se razloži dobršen del zagonetne in nestalne slike, ki jo nudi francosko knjištvo v zadnjih desetletjih, zlasti še pod kraj 19. veka, ko je nastopila splošna nejasnost in neorientiranost. Baudelaire, Vilaine, Barbey d'Aurevilly, Villiers de l'Isle-Adam i. dr., ki so včasih prevzeti iskrenosti, včasih polni ironije, sarkazma, satanizma, Deloma je v njih res verski nemir, ki jih

muči, iskanje resnice, deloma je to umetna narejenost. (Prim. Jacques Nanteuil, *L'inquiétude religieuse et les Poètes d'au jourd'hui*, Paris, 1926, oziroma *Les Amitiés catholiques françaises* 15. avg. 1926, str. 25 s.)

Podoben pojav vidimo pozneje, ko je iracionalnost, duhovnost, postala splošna moda in je verski nastroj v literaturi zavladal tudi pri protestantih, židih, panteistih, teozofih i. dr. Koliko profanacij, koliko zlorab so bile zato deležne verske reči! Biblijske snovi, stavki iz evangelijev, svete osebe, versko osrednje v neki nejasni, dostikrat pogrešeni religioznosti. Koliko vsega tega je bilo prazno besedičenje, golo igračkanje, lov za uspehom! Spominjam le na Rostanda, Maeterlincka, Harancourtovo dramo »La Passion«, Duhamelov »Journal de Slavine« z njegovim brezbožnim mysticismom, pa razna blodna dela A. Gidea itd. Tak tok s svojo ojačeno čuvstvenostjo in razgredo domišljijo je nekako napolkrščanstvo, kot ga imenuje A. Thibaudet v »L'Europe nouvelle« 2. okt. 1926, 1567. Koliko plev in kako malo zrna! Vpliv te tuje nekatoliške miselnosti v blestečih, omamni obliki je še vedno velik.

Take in enake slučaje bo imela zabeležiti in osvetliti tudi zgodovina katoliškega slovstva, v kolikor so soudeleženi na njej, bodisi da so stali pod njenim vplivom ali da so nanjo vplivali. To bo vrsta iskateľjev izven pravega tabora, ki so se mu z gotovimi deli približali ali pa se oddaljili od njega (n. pr. J. Rivière, Duhamel). Mnogo je pisateljev, ki se zadržijo nevtrarno, ker so mnenja, da je umetnost svet zase in se je borba duhov ne tiče ali pa, ker se nočejo vezati na nobeno stran. Če pri tem ne greše proti pozitivnim verskim zapovedim — to je najmanj, kar se mora zahtevati od pisatelja kot katolika — jih lahko uvrstimo v srednjo ali osnovno skupino pasivnih, neinteresiranih. Med aktivnimi pa je zopet več oddelkov, kakor preprostoverni, pobožni, kontemplativni, mistiki, apostolski, bojevniki i. sl. Vendar se prištevajo navadno h katoliškim pisateljem v ožjem pomenu besede le taki z izrazito katoliško tendenco, to je poslednja izmed vseh treh glavnih skupin, dočim spadajo versko neoporečni in moralno dostojni brez tendence med splošne.

Deloma se izražajo slično i naši avtorji, v kolikor govore vsak zase, o obsegu take katoliške literature.

Kaj misli Henri Bremond, smo že čuli. »Da naj omenja le katoliške pisatelje, se razume samo po sebi, ampak trebalo bi tudi, da ne zadrži od teh pisateljev družega kot to, kar je v pravem zmislu besede religiozno in katoliško in da naj da med temi pisatelji častno mesto tistim, ki predstavljajo neposredneje, izključneje genij katoličanstva« (XXI). Koneje govori o vsej duhovni literaturi (LV): »Napredek, nazadovanje, zopetne začetke, propadanje, res zgodovino duš v teh 50 letih bi moral brez dvoma odkriti priročnik kot je naš...« »... et tout ce qui resonat Christum appartient a l'histoire de la littérature catholique« (CIII s.).

Lepe so misli, ki jih izvaja o tej stvari Jean Nesmy (str. 16). Katoliška literatura mora kazati več življenja, ponosna mora biti na to, da slavi svojega Boga. Nova šola vstaja, ki si stavlja za častno nalogo, da napravlja iz katolicizma notranjo hrano svoje umet-

nosti. Njena dela, očiščena v tem plamenu, dihaajo veličino, ki se drži neomajno stvari, zasnovanih in izpeljanih v misli na večnost. Samo katoliški romanopisec lahko reče: *Eccce homo!*, ker ga riše v njegovih slabostih, a tudi v njegovi moči. Nobeden drugi ne more izčrpati predmeta. »Un talent ne saurait, d'ailleurs être complet qu'au service d'une noble pensée, et tout idéal se rapproche de l'idéal chrétien« (5).

»Karkoli v ostalem piše avtor poln vere, se ne more izogniti, da ne bi vnesel v svoje spise trdnega moralnega temelja, ki je v njem. Celu nehoti, celo neopazno, z eno besedo, z enim zadržanjem, ki ga podčrta, z odobravanjem ali neodobravanjem, ki ga mimogrede izreče, z mislijo, celo neizraženo, ki jo navdihne, uči vedno, moralizira vedno in vrednost njegovega dela se z gotovostjo občuti, pa naj bo le z odsevom, s čistostjo njegove vesti, z mirnostjo njegovega upanja, z ljubeznijo njegovega srca« (6).

Pierre Billaud da sledečo definicijo: »Pod katoliško poezijo razumemo tisto, ki proslavlja ne v nejasnem spiritualizmu, marveč z živo vero delo božje« (51). Brez hrupa, z molitvijo, z žrtvami, s ponižnimi dejanji in vrednimi obhajili naj se trudi pesnik postati originalna osebnost i v svoji obliki, da bo posnosno nasprotje in zgled ljudem svojega časa (ibid.). Na drugi strani pravi o Baudelaireju: »B. je kristjan, ker ostane v njegovih delih umazanost umazanost in se vsaka zmeta imenuje greh« (55).

Jean Morienval meni, govoreč o nevarnostih in nepopolnostih romana, da je želeti, »da bi bile vse te zgodbe le slama, pri kateri je važno zrno — če ga je kaj« (20).

Alfred Poizat (str. 79 s.) izloči najprej vsa dela, ki ne spadajo k »visoki« literaturi in deli res literarna dela na pet skupin: 1. posvetna dela s katoliško osnovo, 2. dela neverujočih pisateljev, ki obdelajo krščanske motive z dobrim umetniškim okusom in zadostno versko obziranostjo, 3. socialna dela z odkrito katoliškega stališča, 4. romantiška dela, kjer je katolicizem le za dekoracijo, 5. polna umetniška dela v službi krščanske ideje in čuvstva. Pri dramatikii posebej je treba vzeti dovolj široko merilo, ker se morajo pisatelji več ali manj prilagoditi obstoječim možnostim uspeha, če hočejo živeti. »La seule chose, qu'on ait le droit de leur demander, c'est de ne rien écrire que leur conscience ne puisse avouer et qui soit contraire à leur foi«, to je edino, kar imamo pravico zahtevati od njih, je, da ne napišejo ničesar, česar bi njihova vest ne mogla pripoznati in kar bi bilo nasprotno njihovi veri (str. 80). Odkrito verske drame so danes mogoče le izjemoma. Edino, kar lahko terjamo od avtorja, je, da njegovi zaključki nikoli ne nasprotujejo niti krščanski morali niti dogmi, to je, da ne seje niti herezije niti pokvarjenosti. Kritika mora energično nadzirati dramsko produkcijo in ustvarjati boljše razpoloženje za versko umetnost.

Kritiki slednjič, pravi Armand Praviel (str. 111), ne smejo povsem zavreči dobrih strani pri neverujočih pisateljih radi drugih slabih (kot pri Barrèsu itd.). Katoliški pisatelji čutijo potrebo, da s svojim peresom obrnejo navzven svojo vero (G. Goyan, str. 225).